

МОЛОДІЖНА РОБОТА

УДК 364.692:615.015.6-053.6

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ПРОФІЛАКТИКИ НАРКОМАНІЇ СЕРЕД МОЛОДІ

Карпич Ірина, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичина.

ORCID: 0000-0001-5658-0081

E-mail: irina.karpich@ukr.net

У статті визначено особливості соціальної роботи з профілактики наркоманії серед молоді. Уточнено сутність основних понять дослідження: «наркоманія» та «профілактика».

Встановлено, що соціальна робота з профілактики наркоманії відбуватиметься найбільш ефективно, якщо забезпечити усвідомлення молоддю необхідності вести здоровий спосіб життя; надання спеціальної теоретичної та технологічної підготовки щодо профілактики наркоманії для соціальних педагогів та соціальних працівників; підтримку скоординованих зусиль державних органів, медичних установ, силових структур, громадських організацій із профілактики наркоманії; ефективність державних та громадських програм, спрямованих на профілактику наркоманії.

Ключові слова: соціальна робота, профілактика, профілактика наркоманії, наркоманія, наркоманія молоді, профілактика наркоманії серед молоді, молодь, соціальна робота серед молоді.

SOCIAL WORK ON PREVENTION OF DRUG ADDICTION AMONG YOUTH

Karpych Iryna, PhD in Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0001-5658-0081

E-mail: irina.karpich@ukr.net

The article identifies the features of social work on drug prevention among young people. The essence of the basic concepts of research is specified, namely: "drug addiction" is a mental and physical illness, which is caused by dependence on drug substances. "Prevention" is a measure that prevents the emergence and spread of disease, contributes to the protection of public health.

Three prevention strategies are analyzed: primary (in relation to a healthy lifestyle); short-lived; specialized (according to nosological forms and problems). It has been found out that the most effective prevention is primary, which aims to maintain and develop conditions that contribute to human health and prevent various adverse effects. The main condition for the primary prevention is a healthy lifestyle.

The models of drug prevention are characterized such as the model of moral principles, the model of intimidation, the model of factual knowledge (cognitive), the model of effective learning, the model of health improvement.

It is established that social work on drug prevention will be most effective if: to ensure that young people are aware of the need for motivation for a healthy lifestyle; providing social educators' and social workers' special theoretical and technological training on drug prevention among young people; support of coordinated efforts of state bodies, medical institutions, law enforcement agencies, public organizations for drug prevention; the effectiveness of state and public programs aimed at drug prevention.

Keywords: *social work, prevention, drug addiction prevention, drug addiction, youth drug addiction, drug addiction prevention among youth, youth, social work among youth.*

Зміна соціально-економічної ситуації і кризові явища в суспільстві сприяють зниженню активності молоді, уповільнення її фізичного і психічного розвитку, викликають відхилення у соціальній поведінці, в силу чого проблема збереження здоров'я особистості стає особливо актуальною.

Означені зміни в житті країни помітно зумовили зниження рівня життя та окремі антисоціальні прояви: дитячу бездоглядність, криміналізацію суспільства, трансформацію виховної функції сім'ї. Проблеми сімейного виховання, недостатній рівень профілактики негативних проявів у поведінці молодих людей, цікавість, пошук нових відчуттів, несформованість здорового способу життя призводять до збільшення кількості молоді, які палять, уживають алкогольні напої та наркотичні речовини.

Про проблему наркоманії нині говорять у всьому світі. З нею пов'язують падіння звичаїв, зростання злочинності, збільшення кількості ДТП та інших негативних подій. Ця проблема турбує політиків, соціологів, юристів, медиків та педагогів. Про наркоманію наполегливо і тривожно повідомляють численні засоби масової інформації, наводять загрозливі цифри, що свідчать про зростання наркоманії, залучення до її тенет дедалі нових і нових жертв.

На важливості попередження молодіжної наркоманії, пропагування здорового способу життя наголошується в Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті, Концепції превентивного виховання особистості в умовах розвитку освіти України, Концепції громадянського виховання особистості в умовах української державності.

Сучасна соціальна ситуація в країні змінюється безперервно, створюючи нестабільну систему, на фоні якої здійснюється формування молодіжної субкультури. Будучи однією із найменш адаптованих і соціально незахищених груп, молодь несе на собі відбиток загальної соціальної нестабільності, невпевненості і тривожності. У результаті цього на перший план соціально-педагогічних і психолого-педагогічних проблем висувуються проблеми наркоманії. Особливе занепокоєння викликає поширення проблеми наркоманії саме в молодіжному середовищі, проникнення наркотичних речовин у заклади освіти.

Питаннями профілактики наркоманії займаються багато вчених різних галузей наук, зокрема, соціальної педагогіки, соціальної роботи, психології, медицини, соціології та ін.

Серед педагогів, які найбільш широко досліджували названу проблему, можна відзначити П. Каптерева, Я. Коменського, А. Макаренка, К. Ушинського та ін.

Такі науковці, як В. Афанасьєва, Я. Гилянський, І. Зверєва, В. Титаренко, Л. Рибаківа, А. Панова та ін. досліджували питання позитивного ставлення молоді

до здорового способу життя.

Із психологічної точки зору проблеми наркоманії та її профілактики висвітлювали Л. Божович, Л. Виготський, Л. Леонт'єв, З. Фрейд та ін.

Проблем технології соціальної роботи з особами з наркотичною залежністю торкалися у своїх працях А. Бойко, П. Дупленко, К. Мілютіна, О. Савчук, С. Філь та багато ін.

Учені А. Личко, А. Габіані, А. Вілкса, С. Березина, І. Рущенко та ін. розглядали наркоманію як адиктивну поведінку.

Означена проблема також стала предметом дослідження спеціалістів Українського науково-методичного центру практичної психології та соціальної роботи (О. Вінда, О. Коструб, І. Сомовата та ін.); Інституту психології ім. Г. Костюка АПН України (Н. Максимова, С. Толстоухова); Українського інституту соціальних досліджень (О. Балакірева, О. Яременко); Українського державного центру соціальних служб для молоді (З. Зайцева, Г. Рашковський та ін.); а також спеціалістів інститутів, університетів, установ, які займаються питаннями здорового способу життя дітей, підлітків та старшої молоді (Б. Лазаренко, І. Пінчук, А. Мазаєв та ін.).

У наслідок аналізу наукових праць із досліджуваної проблеми можна стверджувати, що їх існує значна кількість, проте більшість із них опосередковано стосуються означеної теми: вони присвячені загальним аспектам наркоманії, профілактики наркоманії, мають фрагментарний характер та потребують усебічного аналізу.

Таким чином, соціальна значущість проблеми молодіжної наркоманії переконує в необхідності наукового обґрунтування умов, що сприяють підвищенню ефективності роботи соціального працівника з профілактики цієї небезпечної хвороби.

Мета статті – визначити особливості соціальної роботи із профілактики наркоманії серед молоді.

Однією з головних причин значного поширення наркоманії є дефіцит знань у людей про вплив наркотиків на організм людини. У багатьох, особливо у молоді, неправильне уявлення про наркотики, коли вважають їх розвагою, що відносить у світ приємних відчуттів.

Спочатку уточнимо сутність основних понять дослідження.

Великий тлумачний словник подає таке визначення поняття: «наркоманія» – це хворобливий потяг до вживання наркотиків. Хворобливий психічний стан, зумовлений хронічною інтоксикацією внаслідок зловживання наркотичними засобами.

Відповідно до короткого енциклопедичного словника із соціальної роботи, термін «наркоманія» (з грецької – божевілля, пристрасть) позначає соціально небезпечне психічне захворювання; це токсикоманія, викликана зловживанням наркотичними засобами з метою викликати ейфорію; порушення свідомості, сп'яніння, стан блаженства, підвищеного радісного настрою тощо.

У Законі України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» (2015 рік) зазначено, що наркотичні засоби – це речовини природні

чи синтетичні, препарати, рослини, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, а психотропні речовини – це речовини природні чи синтетичні, препарати, природні матеріали, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Узагальнимо визначення поняття «наркоманія»: це психічне та фізичне захворювання, викликане залежністю від наркотичних речовин.

Для боротьби з наркоманією в багатьох країнах застосовують різні методи і підходи. Однак усіх їх об'єднує необхідність санітарної освіти, переконання людей у небезпеці вживання наркотиків, обмеження їх доступності.

У нашій країні практично немає розбіжностей із загальноприйнятими заходами боротьби з наркоманією, що застосовуються в більшості країн світу, тому доцільно використовувати зарубіжний досвід, перевірений часом. Ця боротьба будується на дотриманні здорових моральних принципів, властивих духу нашого народу і релігії [8].

За допомогою засобів масової інформації відбувається пропаганда здорового способу життя, популяризація гігієнічних знань, найширша санітарно-освітня робота, виховання грамотної особистості (розвиток фізкультури і спорту, інтересу до літератури, мистецтва і науки, раціональної організації дозвілля за інтересами і схильностями людини) [9].

Першочергове завдання – повністю закрити доступ наркоманії до життя нашого суспільства. Основні зусилля повинні бути спрямовані на те, щоб не відбулося знайомство з підступним дурманом, щоб закрити шлях до наркотиків [9, с. 123].

Найбільш активно беруть участь у цьому процесі такі фактори: спрощене розуміння самої проблеми виконавчими органами і низька ефективність медикаментозних і правових методів лікування; активна протидія «дієвої економіки», деструктивна роль засобів масової інформації у пропаганді культури їх раннього вживання [9, с. 234].

Варто відзначити, що науковці з різних галузей наук особливу увагу приділяли саме заходам первинної профілактики, оскільки, на їхню думку, проблему наркоманії легше попередити, аніж лікувати.

Проблеми, які поширюються у практиці боротьби з наркотизмом, свідчать, що найбільш ефективним засобом боротьби з негативними явищами є їх профілактика. Їх зміст проявляється у «...виявленні і максимально можливому усуненні причин і умов правопорушень усіх видів, боротьбі з аморальними та іншими антигромадськими вчинками – джерелом правопорушень» [5, с. 234].

Короткий енциклопедичний словник подає таке трактування поняття «профілактика» (з грецької – запобіжний) – система заходів, спрямованих на запобігання виникненню й поширенню хвороб, на охорону здоров'я.

У словнику подано інформацію про види профілактики. Так, зазначено, що існує профілактика первинна (запобігання захворюванню), вторинна (запобігання повторному захворюванню), третинна (запобігання прогресуванню хвороби, запобігання інвалідності).

У цьому ж словнику зазначено про три стратегії профілактики:

- 1) первинна – стосується здорового способу життя, загальних медико-психолого-соціальних аспектів;
- 2) короткотривала;
- 3) спеціалізована – відповідно до нозологічних форм і проблем.

З'ясовано, що найбільш дієвою профілактикою є первинна спрямована на збереження і розвиток умов, які сприяють здоров'ю людини і попередженню різних впливів несприятливих чинників. Головна умова первинної профілактики – утвердження здорового способу життя особистості.

Короткий енциклопедичний словник інформує про підходи до профілактики:

- 1) інформаційний, суть якого полягає в інформуванні людей про нормативні вимоги, які висувають держава та суспільство;
- 2) соціально-профілактичний, що полягає у зосередженні на усуненні або пом'якшенні першопричин, конкретних соціальних подразників, які згубно діють на свідомість, а відповідно, і на поведінку людини;
- 3) медико-біологічний, який полягає у запобіганні можливим відхиленням від соціальних норм цілеспрямованими засобами лікувально-профілактичного характеру стосовно тих людей, які страждають на різні аномалії, тобто мають патологію на біологічному, психологічному рівнях.

Різні підходи та методики профілактики наркоманії можуть ґрунтуватися на певних моделях. ВООЗ рекомендує 5 моделей:

- 1) модель моральних принципів, яка підкреслює, наприклад, що використання психоактивних речовин (або неконтрольована сексуальна активність) є аморальним та неетичним;
- 2) модель залякування, що ґрунтується на твердженні, що населення можна змусити не робити аморальні, небезпечні вчинки, якщо інформаційні кампанії підкреслюватимуть небезпеку такої поведінки;
- 3) модель фактичних знань (когнітивна), що докладає зусиль для покращення способів передачі та отримання інформації про здоровий спосіб життя та небезпеку деяких захворювань;
- 4) модель ефективного навчання, яка полягає у застосуванні афективних підходів – навчальних методик, які значною мірою фокусуються на корекції деяких особистісних дефіцитів, ніж на проблемі власне захворювання, уживання наркотиків або сексуальних перверзій;
- 5) модель покращення здоров'я, яку можна використовувати як непрямий підхід до заохочення розвитку позитивних звичок [7].

За великим тлумачним словником, термін «профілактика» позначає заходи, що запобігають виникненню й поширенню хвороб, сприяють охороні здоров'я населення.

Вона охоплює комплекс заходів, спрямованих на забезпечення високого рівня здоров'я людей, їхнього творчого довголіття, усунення різних причин захворювань, поліпшення умов праці, побуту і відпочинку, охорону навколишнього

середовища [2].

За визначенням ВООЗ, профілактика – це дії, спрямовані на зменшення можливості виникнення захворювання або порушення стану здоров'я. Також ВООЗ зазначає, що у більш широкому значенні це різнобічна діяльність, що перешкоджає поширенню нелегальних наркотиків у країні [4].

На наш погляд, найбільш змістовним є визначення поняття «профілактика», яке подає короткий енциклопедичний словник із соціальної роботи, оскільки в ньому ґрунтовно висвітлено саме поняття подано інформацію про види та стратегії профілактики, охарактеризовано підходи та моделі профілактичної роботи щодо наркоманії.

У загальній системі профілактики не можна забувати про боротьбу з алкоголем і палінням, оскільки звикання до них часто утворює шлях до сильних отрут.

Важливість профілактичної роботи саме з проблеми наркоманії свідчить прийняття у 2003 р. Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 р., яка визначає сутність та сучасні напрями державної політики щодо наркотиків, що формується на засадах інтегрованого і збалансованого підходу до зменшення обсягу пропонування наркотиків, що перебувають в незаконному обігу, та зниження попиту на них, подолання наркоманії як небезпечного соціального явища [10].

Відповідно до зазначеної Стратегії, змістом профілактики наркозалежності є здійснення комплексних заходів, спрямованих на зниження рівня первинного вживання наркотиків, а отже, незаконного попиту на них, зменшення шкоди від уживання наркотиків не за медичним призначенням у сфері охорони здоров'я та життєдіяльності суспільства в цілому. Профілактика охоплює певні соціальні та вікові групи населення і повинна включати різноманітні перманентні заходи від запобігання вживанню наркотиків до зменшення спричинених ними негативних наслідків для особи і суспільства [10].

У Стратегії подано інформацію про організацію профілактичних заходів, які охоплюють:

- розроблення та впровадження нових підходів із профілактики наркоманії, які спрямовані на формування в країні колективного імунітету громадян до вживання наркотиків, готовності протистояти будь-яким ризикам і загрозам;
- здійснення координації заходів із профілактики наркоманії на загально-державному і місцевих рівнях;
- визначення аргументованих критеріїв оцінки ефективності профілактики;
- упровадження комплексної профілактики наркоманії, яка включатиме інформаційно-пропагандистські, соціально-культурні та спортивно-оздоровчі заходи;
- формування в осіб із наркотичною залежністю бажання позбутися наркозалежності та вироблення відповідних вольових якостей;
- відновлення діяльності громадських комісій у справах дітей та молоді,

які займатимуться проблемами профілактики поведінкових розладів у молоді;

- забезпечення навчальних закладів достатньою кількістю інформаційної та методичної літератури для проведення працівниками профілактичної роботи з учнями та їхніми батьками;
- законодавчо визначити повноваження органів виконавчої влади, які мають здійснювати профілактику наркозалежності та запобігати незаконному вживанню наркотиків [10].

Профілактика наркоманії може охоплювати широке коло напрямків діяльності.

Унаслідок аналізу наукових джерел, констатуємо, що виділяють такі напрями профілактики наркогенних звичок: психолого-гігієнічний, медико-соціальний, охорони здоров'я, адміністративно-правовий та економічний.

Сьогодні як в Україні, так і у світі, широко використовується медична профілактика.

Учені виділяють такі напрями соціальної роботи із профілактики наркоманії: консультування (до цього напрямку належить первинна профілактика наркоманії, яка реалізується без участі правоохоронних органів); втручання (належить вторинна і третинна профілактика наркоманії, яка реалізується за участю саме правоохоронних органів, установ, які здійснюють лікування і реабілітацію осіб з наркотичною залежністю).

Оцінку ефективності системи педагогічної профілактики необхідно пов'язати з особистісною поведінкою, показником інтересу до здорового способу життя, а також показником рівня профілактичних знань.

Профілактика вживання наркотичних речовин виховну і корекційну діяльність, яка здійснюється на основі своєчасного виявлення причин і факторів ризику вживання наркотичних речовин [4].

Метою профілактичного процесу має бути не лише засвоєння молоддю морально-правових норм, а й уміння користуватися ними.

У досліджуваній літературі охарактеризовано зміст профілактики наркоманії, що включає: формування моделей поведінки на життя без наркотичних речовин; поширення друкованої профілактичної інформації; пропагування здорового способу життя; ініціювання змістовної діяльності профілактичної роботи; організацію заходів щодо виконання програм нормальної поведінки; поширення міжнародного передового досвіду із цієї проблеми; превентивну роботу із профілактики шкідливих звичок серед молоді [1].

З метою оптимізації профілактики вживання наркотичних речовин науковці наголошують, що потрібно обов'язково проводити аналіз особливостей наркотичної ситуації в навчальних закладах. Такий аналіз має базуватися на методі соціально-педагогічного спостереження і поглибленого аналізу матеріалів соціальних служб для молоді [1]. Ці матеріали реєструються на розробленій довільно карті елементів наркогенної поведінки молоді. У відповідності із ситуацією соціального ставлення до наркотичних звичок основний масив

наркогенної поведінки, як правило, пов'язаний із вживанням молоддю тютюнових виробів [1].

Профілактична робота максимально можлива за умови комплексного впливу на формування якостей молоді до шкідливих звичок. Тому профілактика наркоманії справедливо належить до найбільш пріоритетних соціальних проблем і на її розв'язання мають бути спрямовані скоординовані зусилля державних органів, медичних установ, силових структур, громадських організацій тощо [7].

Таким чином, унаслідок аналізу різних джерел із досліджуваної проблеми можна зробити висновок, що соціальна робота із профілактики наркоманії відбуватиметься найбільш ефективно, якщо забезпечити усвідомлення молоддю необхідності вести здоровий спосіб життя; надання спеціальної теоретичної та технологічної підготовки щодо профілактики наркоманії серед молоді для соціальних педагогів та соціальних працівників; підтримку скоординованих зусиль державних структур, медичних закладів, силових органів, громадських об'єднань щодо профілактики наркоманії; ефективність державних та громадських програм, спрямованих на профілактику наркоманії.

Отже, профілактика наркоманії серед молоді є важливим напрямком роботи соціального працівника, оскільки заходи профілактичного характеру повинні вберегти молодь від спроби вживання наркотичних речовин та дозволять запобігти поширенню цього негативного явища в країні.

Проведене дослідження не претендує на вичерпність. Подальших наукових розвідок потребують питання, присвячені проблемам розробки профілактичних програм наркоманії для різних цільових груп, які б ураховували сучасні реалії нашого суспільства, тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 120 запитань про алкоголь та наркотики. Київ: Оптима, 2005. 96 с.
2. Бойчак Л. Проблеми профілактики наркоманії підлітків. *Позакласний час*. 2005. № 17. С. 103–104.
3. Безпалько В. В. Психологічні та соціальні проблеми дитячої та підліткової наркоманії. *Практична психологія та соціальна робота*. 2003. № 2. С. 57.
4. Литвинова Н. А. Соціально-педагогічна профілактика наркоманії серед підлітків групи ризику: навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Старобільськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2016. 230 с.
5. Максимова Н. Ю. Психологическая профилактика алкоголизма и наркомании несовершеннолетних: учеб. пособ. Ростов-на-Дону: Феникс, 2000. 384 с.
6. Орел Г. О. Організація профілактичної діяльності. Профілактика наркоманії. *Соціальний працівник*. 2007. № 10. С. 1.
7. Оржеховська В. М. Формування здорового способу життя: стратегія розвитку. *Науковий світ*. 2008. № 10. С. 28–30.
8. Прокопчук С. Вибір є завжди у кожного з нас. Профілактика шкідливих звичок. *Позакласний час*. 2007. № 4. С. 93–96.
9. Роль засобів масової інформації та інших джерел у формуванні здорового способу життя молоді / О. Яременко, О. Балакірева, Н. Бутенко, О. Вакуленко. Київ, 2000. 358 с.
10. Стратегія державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року (28 серпня 2013 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/735-2013-%D1%80#Text>

REFERENCES

1. 120 zapytan pro alkohol ta narkotyky. (2005). Kyiv: Optyma [in Ukrainian].
2. Boichak L. (2005). Problemy profilaktyky narkomanii pidlitkiv. *Pozaklasnyi chas*, 17, 103–104 [in Ukrainian].
3. Bezpalko V. V. (2003). Psykholohichni ta sotsialni problemy dytiachoi ta pidlitkovoï narkomanii. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota*, 2, 57 [in Ukrainian].
4. Lytvynova N. A. (2016). Sotsialno-pedahohichna profilaktyka narkomanii sered pidlitkiv hrupy ryzyku. Starobilsk: Vyd-vo DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka» [in Ukrainian].
5. Maksymova N. Yu. (2000). Psykholohycheskaia profylaktyka alkoholizma y narkomanyy nesovershennoletnykh. Rostov-na-Donu: Fenyks [in Russian].
6. Orel H. O. (2007). Orhanizatsiia profilaktychnoi diialnosti. Profilaktyka narkomanii. *Sotsialnyi pratsivnyk*, 10, 1 [in Ukrainian].
7. Orzhekhovska V. M. (2008). Formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia: stratehiia rozvytku. *Naukovyi svit*, 10, 28–30 [in Ukrainian].
8. Prokopchuk S. (2007). Vybir ye zavzhdy u kozhnoho z nas. Profilaktyka shkidlyvykh zvychok. *Pozaklasnyi chas*, 4, 93–96 [in Ukrainian].
9. Rol zasobiv masovoi informatsii ta inshykh dzherel u formuvanni zdorovoho sposobu zhyttia molodi. (2000). O. Yaremenko, O. Balakirieva, N. Butenko, O. Vakulenko (Ed.). Kyiv [in Ukrainian].
10. Stratehiia derzhavnoi polityky shchodo narkotyktiv na period do 2020 roku. (28 serpnia 2013 r.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/735-2013-%D1%80#Text> [in Ukrainian].